

Dictaat Nederlands Ontleden

Brugklas VWO/HAVO
St Stanislascollege
Delft

Schooljaar 1974/1975

Leraar: v.d. Meer
Leerling: Peter Bremer

Uitgewerkt in digitale vorm: 1 september 2003, Peter Bremer.

Hier en daar aangevuld met: Definities Redekundig/Taalkundig ontleden, enkele latijnse termen, wederkerende werkwoorden en voornaamwoorden, wederkerige voornaamwoorden, meer gangbare latijnse termen voor werkwoordstijden, Deel 3 en Deel 4 Naamvallen.

Versie 2.0, 15 juni 2004

Bijlage: Oefenvoorbeelden (apart te publiceren)

Redekundig ontleden is het verdelen van een zin in zinsdelen op grond van hun functie in de zin. Traditioneel worden de volgende zinsdelen onderscheiden: onderwerp, gezegde, meewerkend/lijdend voorwerp, bijwoordelijke bepaling, bijvoeglijke bepaling, bepaling van gesteldheid.

N.B. Redekundig ontleden wordt soms, maar foutief, aangeduid met rekenkundig ontleden.

Taalkundig ontleden is het benoemen van woordsoorten. Hierbij worden de volgende woordsoorten onderscheiden: werkwoorden, zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden, lidwoorden, telwoorden, voegwoorden, voorzetsels en tussenwerpsels.

Zijn collega haalde een bekertje koffie voor hem.

Redekundige ontleding:

'Zijn collega'	= onderwerp
'haalde'	= gezegde
'een bekertje koffie'	= lijdend voorwerp
'voor hem'	= voorzetsel voorwerp

Taalkundige ontleding:

'Zijn'	= bezittelijk voornaamwoord
'collega'	= zelfstandig naamwoord
'haalde'	= werkwoord
'een'	= lidwoord
'bekertje'	= zelfstandig naamwoord
'koffie'	= zelfstandig naamwoord
'voor'	= voorzetsel
'hem'	= persoonlijk voornaamwoord

Deel 1: Redekundig ontleden

- 1) Een **persoonsvorm** is een vorm van een werkwoord die bij een bepaalde persoon hoort.

werkwoordsvormen	lopen	persoonsvormen
	loopt	
	lopen	
	liep	
	liepen	
	gelopen	
	lopen	

Er zijn twee soorten **gezegdes** (gezegde = **predicaat**): werkwoordelijk gezegde en naamwoordelijk gezegde.

- 2) Een **werkwoordelijk gezegde** is een gezegde met een werkwoord erin dat een zelfstandige betekenis heeft.
- 3) Het **werkwoordelijk gezegde** bestaat uit een persoonsvorm òf uit een persoonsvorm plus één of meer andere werkwoorden

Piet tekent.

'tekent'

= persoonsvorm

'tekent'

= werkwoordelijk gezegde

Piet zal getekend hebben.

'zal'

= persoonsvorm

'zal getekend hebben'

= werkwoordelijk gezegde

- 4) Het **naamwoordelijk gezegde** is een gezegde waarin geen werkwoord staat met een eigen zelfstandige betekenis, maar er staat wel een werkwoord in dat een toestand of een verandering aangeeft (=koppelwerkwoord).

Mijn oom is erg ziek

'is erg ziek'

= naamwoordelijk gezegde

'is'

= koppelwerkwoord (geeft toestand aan)

maar hij wordt beter.

'wordt beter'

= naamwoordelijk gezegde

'wordt'

= koppelwerkwoord (geeft verandering aan)

- 5) Het **naamwoordelijk gezegde** bestaat uit een werkwoordelijk deel en een naamwoordelijk deel.
- 6) Het **werkwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde** bestaat uit een koppelwerkwoord òf uit een koppelwerkwoord met één of meer hulpwerkwoorden.

- 7) Het **naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde** (= **predikaatsnomen**) bestaat uit een naamwoord (zelfstandig naamwoord of bijvoeglijk naamwoord) of uit een woord of een woordgroep daaraan gelijk.

Hij is ziek geweest.

'is ziek geweest'	= naamwoordelijk gezegde
'is'	= hulpwerkwoord
'geweest'	= koppelwerkwoord

Het kopje is gebroken.

'is gebroken'	= naamwoordelijk gezegde
'gebroken'	= aan naamwoord gelijk (= stuk, kapot)

Het kopje is door Noël gebroken.

'is gebroken'	= werkwoordelijk gezegde
'gebroken'	= zelfstandige betekenis, handeling

zijn, worden, blijven, lijken, schijnen, heten en voorkomen zijn heel vaak koppelwerkwoorden maar niet altijd.

- 8) De **kenmerken van een lijdende zin** zijn:
- 1^e Er staat een voltooid deelwoord in
 - 2^e Er staan een vorm van 'worden' of 'zijn' in.
 - 'worden' in de onvoltooide tijd
 - 'zijn' in de voltooide tijd
 - 3^e Eventueel staat er een bepaling in met 'door'

Voorbeelden:

De hond wordt geslagen.

De hond is geslagen.

- 9) Het **lijdend voorwerp** (= **direct object**) is het zinsdeel dat lijdend (= passief = ondergaand) bij het gebeuren - in bedrijvende zin - betrokken is.

actief = iets doen = iets bedrijven

passief = iets ondergaan = lijden (niet zijn)

gebeuren = dat wat door het werkwoord wordt uitgedrukt.

De man slaat de hond.

'De man'	= onderwerp, hier actief
	d.w.z. het doet iets, d.w.z. het bedrijft iets
'slaat'	= werkwoordelijk gezegde
'de hond'	= lijdend voorwerp
	passief, ondergaat de handeling

In de **bedrijvende zin** bedrijft het onderwerp iets, maar in de **lijdende zin** niet.

B.v. 'De hond wordt geslagen' is een lijdende zin.

- 10) Een **meewerkend voorwerp** (= **indirect object**) is een voorwerp dat meewerkt om de handeling te verrichten.
- 11) **Kenmerk van het meewerkend voorwerp:**
Je kan er 'aan', 'voor' of 'bij' voorzetten (of weglaten als het er al voor staat).

- 12) Een **voorzetsel voorwerp** (= **prepositioneel object**) is een voorwerp waarvan het eerste woord een vast (constant) voorzetsel is bij het werkwoord.

Ik verlang naar de vakantie.

'Ik' = onderwerp
'verlang' = werkwoordelijk gezegde
'naar de vakantie' = voorzetsel voorwerp (verlangen naar)

Zij houdt van andijvie.

'Zij' = onderwerp
'houdt' = werkwoordelijk gezegde
'van andijvie' = voorzetsel voorwerp (houden van)

Ik reken op je komst.

'Ik' = onderwerp
'reken' = werkwoordelijk gezegde
'op je komst' = voorzetsel voorwerp (rekenen op)

Ik reken op het bord.

'Ik' = onderwerp
'reken' = werkwoordelijk gezegde
(rekenen in de betekenis van sommetjes maken)
'op het bord' = bepaling

Ik wandel in de tuin.

'Ik' = onderwerp
'wandel' = werkwoordelijk gezegde
'in de tuin' = bepaling

- 13) Een **lijdend voorwerp begint NOOIT** met een voorzetsel.
Een **voorzetsel voorwerp begint ALTIJD** met een (constant) voorzetsel.
Bij het **meewerkend voorwerp** is het voorzetsel facultatief (=mag wel, hoeft niet).

- 14) Een **bijvoeglijke bepaling** is altijd een onderdeel van een ander zinsdeel.
Een **bijvoeglijke bepaling** geeft een nadere bijzonderheid van een zelfstandigheid (zelfstandig naamwoord).

Het huis van mijn oom wordt afgebroken.

'Het huis' = onderwerp
'van mijn oom' = bijvoeglijke bepaling
'wordt afgebroken' = werkwoordelijk gezegde

- 15) Een **bijwoordelijke bepaling** geeft een nadere bijzonderheid van het gebeuren (werken).

Dat meisje schrijft mooi.

'Dat meisje' = onderwerp
'schrijft' = werkwoordelijk gezegde
'mooi' = bijwoordelijke bepaling

Dit mooie meisje schrijft lelijk.

'Dit mooie meisje' = onderwerp
'mooie' = bijvoeglijke bepaling
'schrijft' = werkwoordelijk gezegde
'lelijk' = bijwoordelijke bepaling

- 15A) N.B. (=Nota Bene = let goed op)
Een bepaling bij een bijvoeglijk naamwoord of een bijwoord noemen we ook een **bijwoordelijke bepaling**.

Dat zeer mooie meisje schrijft afschuwelijk lelijk.

'Dat zeer mooie meisje' = onderwerp
'zeer mooie' = bijvoeglijke bepaling
'zeer' = bijwoordelijke bepaling
'schrijft' = werkwoordelijk gezegde
'afschuwelijk lelijk' = bijwoordelijke bepaling
'afschuwelijk' = bijwoordelijke bepaling

- 16) Een **bepaling van gesteldheid** geeft een nadere bijzonderheid van
1^e het onderwerp of lijdend voorwerp
en 2^e het gebeuren

- 16A) Een **bepaling van gesteldheid** geeft de gesteldheid aan van het onderwerp of het lijdend voorwerp en
1^e tijdens het gebeuren
of 2^e ten gevolge van het gebeuren
of 3^e volgens het gebeuren

gesteldheid = toestand, eigenschap, rang, positie

Een bepaling van gesteldheid noemen we ook wel een **predicatief attribuut**. Zie Deel 2, 5).

Hij stond verwonderd te kijken.

'Hij' = onderwerp
'stond te kijken' = werkwoordelijk gezegde
'verwonderd' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'Hij' en 'stond te kijken'
Hij is 'verwonderd' tijdens het kijken.

Helemaal overstuur werd hij weggeleid.

'Helemaal overstuur' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'weggeleid'
Hij is 'helemaal overstuur' tijdens wegleiden.
'werd weggeleid' = werkwoordelijk gezegde
'hij' = onderwerp

Geschrokken week hij achteruit.

'Geschrokken' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'week'
Hij is 'geschrokken' tijdens achteruit wijken.
'week' = werkwoordelijk gezegde
'hij' = onderwerp
'achteruit' = bijwoordelijke bepaling
Nadere bijzonderheid van 'week'

Als vader is hij toegevend als rechter.

'Als vader' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'is toegevend'
'is toegevend' = naamwoordelijk gezegde
'als rechter' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'is toegevend'

In een staat van grote opgewondenheid liep hij de deur uit.

'In ... opgewondenheid' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'liep'
'liep' = werkwoordelijk gezegde
'hij' = onderwerp
'de deur uit' = bijwoordelijke bepaling

Ik vind die sommen moeilijk.

'Ik' = onderwerp
'vind' = werkwoordelijk gezegde
'die sommen' = lijdend voorwerp
'moeilijk' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'die sommen' en 'vind'
Die sommen zijn moeilijk volgens het vinden van 'ik'

Ik beschouw hem als de dader.

'Ik' = onderwerp
'beschouw' = werkwoordelijk gezegde
'hem' = lijdende voorwerp
'als de dader' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hem' en 'beschouw'

Ik acht die oplossing van weinig waarde.

'Ik' = onderwerp
'acht' = werkwoordelijk gezegde
'die oplossing' = lijdend voorwerp
'van weinig waarde' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'die oplossing' en 'acht'

Hij schrijft slordig.

'Hij' = onderwerp
'schrijft' = werkwoordelijk gezegde
'slordig' = bijwoordelijke bepaling

Het Middellands zeeklimaat noemt men subtropisch

'Het ... zeeklimaat' = lijdend voorwerp
'noemt' = werkwoordelijk gezegde
'men' = onderwerp
'subtropisch' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'Het Middellands zeeklimaat' en 'noemt'

Ik maak die som telkens fout.

'Ik' = onderwerp
'maak' = werkwoordelijk gezegde
'die som' = lijdend voorwerp
'telkens' = bijwoordelijke bepaling
'fout' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'die som' en 'maak'

Hij is tot burgemeester benoemd in Amsterdam.

'Hij' = onderwerp
'is benoemd' = werkwoordelijk gezegde
'tot burgemeester' = bepaling van gesteldheid
Nadere bijzonderheid van 'hij' en 'benoemd'
'in Amsterdam' = bijwoordelijke bepaling

Onderwerp zin

De uitvinder van de ploeg is onbekend.

'De ... ploeg' = onderwerp
'is onbekend' = naamwoordelijk gezegde

Wie de ploeg heeft uitgevonden is onbekend.

'Wie ... uitgevonden' = **onderwerp zin**
'is onbekend' = naamwoordelijk gezegde

Of hij komt interesseert mij niet.

'Of hij komt' = onderwerp zin

Het interesseert me niet, of hij komt.

'Het' = voorlopig onderwerp
'of hij komt;' = onderwerp zin

Gezegde zin

Hij wordt ingenieur.

'Hij' = onderwerp
'wordt ingenieur' = naamwoordelijk gezegde
'ingenieur' = naamwoordelijk deel van het gezegde

Hij wordt wat zijn oom is.

'Hij' = onderwerp
'wordt ... is' = naamwoordelijk gezegde
'wat ... is' = naamwoordelijk deel van het gezegde
'wat ... is' = (naamwoordelijk deel van het) gezegde zin, dus **gezegde zin**

Lijdend voorwerp zin

Ik heb uw benoeming in de krant gelezen.

'Ik' = onderwerp
'heb gelezen' = werkwoordelijk gezegde
'uw benoeming' = lijdend voorwerp
'in de krant' = bijwoordelijke bepaling

Ik heb in de krant gelezen dat u benoemd bent.

'Ik' = onderwerp
'heb gelezen' = werkwoordelijk gezegde
'in de krant' = bijwoordelijke bepaling
'dat ... bent' = **lijdend voorwerp zin**

Meewerkend voorwerp zin

Zijn vrienden schenkt hij steeds zijn vertrouwen.

'Zijn vrienden' = meewerkend voorwerp
'schenkt' = werkwoordelijk gezegde
'hij' = onderwerp
'steeds' = bijwoordelijke bepaling
'zijn vertrouwen' = lijdend voorwerp

Wie zijn vrienden zijn schenkt hij steeds zijn vertrouwen.

'Wie .. zijn' = **meewerkend voorwerp zin**
'schenkt' = werkwoordelijk gezegde
'hij' = onderwerp
'steeds' = bijwoordelijke bepaling
'zijn vertrouwen' = lijdend voorwerp

Voorzetsel voorwerp zin

Ik vertrouw op je hulp.

'Ik'	= onderwerp
'vertrouw'	= werkwoordelijk gezegde
'op je hulp'	= voorzetsel voorwerp

Ik vertrouw er op dat je me helpt.

'Ik'	= onderwerp
'vertrouw'	= werkwoordelijk gezegde
'er op'	= voorlopig voorzetsel voorwerp
'dat ..helpt'	= voorzetsel voorwerp zin

- 17) Een **bijzin** is altijd een zinsdeel van een hoofdzin.
In de **hoofdzin** staan onderwerp en persoonsvorm altijd ongescheiden naast elkaar. Maar in de **bijzin** staan onderwerp en persoonsvorm altijd gescheiden of je kunt ze scheiden.

Het huis van de dokter wordt verkocht.

'Het huis van de dokter'	= onderwerp
'van de dokter'	= bijvoeglijke bepaling
'wordt verkocht'	= werkwoordelijk gezegde

Het huis, waarin de dokter woont, wordt verkocht.

'Het ... woont,'	= onderwerp
'waarin ... woont'	= bijvoeglijke bijzin
'wordt verkocht'	= werkwoordelijk gezegde

Toen gingen we voetballen

'Toen'	= bijwoordelijk bepaling
'gingen voetballen'	= werkwoordelijk gezegde
'we'	= onderwerp

Nadat we gegeten hadden gingen we voetballen

'Nadat ... hadden'	= bijwoordelijke bijzin
'gingen voetballen'	= werkwoordelijk gezegde
'we'	= onderwerp

Deel 2: Taalkundig ontleden

- 1) Een **zelfstandig naamwoord** (= **substantief**) is een woord dat een zelfstandigheid noemt (d.w.z. een iemand of iets).

Concrete zelfstandige naamwoorden noemen een concreetheid, dat zijn dus namen van mensen, dieren, planten, dingen, stoffen.

Abstracte zelfstandige naamwoorden noemen een abstractie (d.w.z. geen concreetheid of collectiviteit), dus namen van een verschijnsel (b.v. maansverduistering, goedheid) of toestand (b.v. wanorde, een ruimte, een inhoud, een maat, een prijs).

Collectieve zelfstandige naamwoorden noemen een groep van concretheden (b.v. troep, groep, kudde, meute, bos).

Concrete zelfstandige naamwoorden zijn te verdelen in:

- 1) **Soortnamen**: b.v. stad, dorp, gehucht
- 2) **Eigennamen**: Delft, Pijnacker, Den Hoorn

Vreemde meervoudsuitgangen:

<i>museum</i>	<i>musea</i>
<i>musicus</i>	<i>musici</i>
<i>catálogus</i>	<i>catalogi</i>
(ook <i>catalógus</i>)	<i>catalogussen</i>
(wel <i>cataloog</i>)	<i>catalogen</i>

Verbogen vormen van het zelfstandig naamwoord:

vaders_jas
's-Gravenhage (graaf, haag)
's-Hertogenbosch (hertog, bos)
's Pausen opvolger (Paus)

Vondels_gedichten
Tollens'_gedichten
Petrarca's_gedichten
Marnix'_gedichten

- 2) **Staande uitdrukkingen** zijn uitdrukkingen uit een vroeger taalperiode (b.v. uit middeleeuwen).
We treffen hierbij vaak verbogen vormen aan; De zogenaamde naamvallen.

Voorbeelden van 3^e naamvallen enkelvoud

heden ten dage
ten huize van
van goeden huize
ter ere van
van goeden wille
om der wille van de smeer lekt de kat de kandeleer
ter wille van
om den brode
iets ter harte nemen
te allen tijde
in groten getale
te gronde gaan
te rade gaan
met voorbedachten rade
in koelen bloede
ten behoefte van

- 3) **Lidwoorden** (= **artikel**) heten lidwoorden omdat ze altijd in één woordgroep staan met een zelfstandig naamwoord.
 Een lidwoord geeft aan of een zelfstandig naamwoord bepaald of onbepaald is.
 Bepaald: de, het
 Onbepaald: een

	Bepaald			Onbepaald
	Manlijk	Vrouwelijk	Onzijdig	
Duits	der	die	das	ein(e)
Frans	le	la	-	un(e)
Nederlands	de		het	een
Engels	the			a(n)

In staande uitdrukkingen treffen we nog verbogen vormen van het lidwoord aan.

In naam der wet
In naam der koningin (r = vrouwelijk)
In naam des konings (s = mannelijk)
destijds
indertijd
's avonds
's-Gravenzand

- 4) **Telwoorden** (telwoord = **numerale**) geven een aantal of hoeveelheid aan of één uit een rij van zelfstandigheden.

Telwoorden zijn onder te verdelen in

- 4.1) **Hoofdtelwoorden** zijn onder te verdelen in:
- 4.1.1) **bepaalde hoofdtelwoorden**: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, beide
 - 4.1.2) **onbepaalde hoofdtelwoorden**: enige(n), sommige(n), weinige(n), vele(n)
- 4.2) **Rangtelwoorden** zijn onder te verdelen in:
- 4.2.1) **bepaalde rangtelwoorden** 1ste, 2de, 3^{de}
 - 4.2.2) **onbepaalde rangtelwoorden**: zoveelste, middelste(n), laatste(n)

Zelfstandig gebruikte telwoorden zoals 'sommige' en 'enige', schrijven we met een **slot-N** als ze uitsluitend op mensen betrekking hebben.

*Velen zijn geroepen; weinigen uitverkoren
Velen van ons doen hun best.
Beide jongens kwamen te laat
Beiden kwamen te laat
Ik heb beide stoelen gekocht
Ik heb beide gekocht
Archimedes verkocht zijn slaaf en zijn paard,
Beide werden gekocht door ...*

- 5) Een **bijvoeglijk naamwoord** (= **adjectivum**) is een woord dat van een zelfstandig naamwoord een toestand of een eigenschap noemt.

Bijvoeglijke naamwoorden zijn onder te verdelen in:

- 5.1) **Attributief bijvoeglijk naamwoord**: Als ze een bijvoeglijke bepaling zijn.
5.2) **Predicatief bijvoeglijke naamwoord**: Als ze in het predicaat (= gezegde) staan.

Een bepaling van gesteldheid noemen we ook wel een **predicatief attribuut**. Zie Deel 1, 16) en 16A).

Een mooi huis.

'mooi' = attributief bijvoeglijk naamwoord

Dat huis is mooi.

'mooi' = predicatief bijvoeglijk naamwoord

Ik vind dat huis mooi.

'mooi' = predicatief bijvoeglijk naamwoord

groot, klein	stellende trap	positief
groter, kleiner	vergroten trap	comparatief
grootst, kleinst	overtreffende trap	superlatief

- 6) **Voornaamwoorden** (= **pronomina** (m.v.), **pronomen** (e.v.)) zijn woorden die een zelfstandigheid aanduiden (of er naar verwijzen).

Bepaalde persoonlijke voornaamwoorden (kortweg: **persoonlijke voornaamwoorden**) duiden een bepaalde zelfstandigheid aan, b.v. ik, mij, me, jij, je, jou, hij, zij, het, hem, haar, wij, ons, jullie, hen, hun, gij, u.

Onbepaalde persoonlijke voornaamwoorden (kortweg: **onbepaalde voornaamwoorden** = **pronomen indefinitum**) duiden een onbepaalde zelfstandigheid aan, b.v. men, iemand, niemand, iets, niets, alles, ieder, iedereen, elk, (we, je, het).

Aanwijzende voornaamwoorden

(aanwijzend voornaamwoord = **pronomen demonstrativum**) duiden de tijd of de plaats van een zelfstandigheid aan, b.v. die, dat, dit, deze, zulke, zo'n, dezelfde, hetzelfde.

Vragende voornaamwoorden (vragend voornaamwoord = **pronomen interrogativum**)

vragen naar een zelfstandigheid (of iets van een zelfstandigheid), b.v. wie, wat, welke, wiens (= wie z'n), wier (=wie d'r).

Bezittelijke voornaamwoorden (bezittelijk voornaamwoord = **pronomen possessivum**)

staan in één woordgroep met een zelfstandig naamwoord, maar duiden een andere zelfstandigheid als bezitter (of gebruiker) aan.

Anna zit op haar fiets

Het toneel en zijn organisatie

Nederland en zijn vroeger koloniën

'Wie', 'Wat':

Vragend voornaamwoord aan het begin van de hoofdzin.

Betrekkelijk voornaamwoord aan het begin van de bijzin.

'Die', 'Dat'

Aanwijzend voornaamwoord aan het begin van de hoofdzin.

Betrekkelijk voornaamwoord aan het begin van de bijzin.

Aan het begin van een bijzin is 'dat' een betrekkelijk voornaamwoord als het een zinsdeel is.

Aan het begin van een bijzin is 'dat' een voegwoord als het géén zinsdeel is.

Het bericht, dat tante stuurde, werd met gejuich ontvangen.

'dat' = lijdend voorwerp

'dat' = betrekkelijk voornaamwoord

(heeft betrekking op 'bericht', is **antecedent** van 'bericht')

Het bericht dat tante niet kwam, werd met gejuich ontvangen.

'dat' = geen zinsdeel

'dat' = ondergeschikt voegwoord

De man die daar loopt.

'die' = onderwerp

'die' = betrekkelijk voornaamwoord

(heeft betrekking op 'man', is **antecedent** van 'man')

Wederkerende voornaamwoorden verwijzen terug in de tekst meestal binnen de zin en hebben dan dus een antecedent. Dat antecedent is heel dikwijls het onderwerp van de zin waarin het wederkerend voornaamwoord voorkomt. Ze wijzen terug naar één antecedent.

Wederkerige voornaamwoorden verwijzen terug in de tekst meestal binnen de zin en hebben dan dus een antecedent. Dat antecedent is heel dikwijls het onderwerp van de zin waarin het wederkerig voornaamwoord voorkomt. Ze wijzen terug naar meerdere antecedenten.

- 7) Een **naamval** is een vorm van een zelfstandig naamwoord, een lidwoord, een bijvoeglijk naamwoord of voornaamwoord.
We treffen ze alleen nog aan in staande uitdrukkingen en ouderwetse taal.
Vroeger kon je aan de naamval zien of een woord onderwerp, lijdend voorwerp is, naamwoordelijk deel van het gezegde, meewerkend voorwerp of bepaling van gesteldheid was; In sommige talen is dat nog zo.

8) **Werkwoord (= verbum)**

Zwakke werkwoorden hebben in de o.v.t. dezelfde klinker als de stam. En als de uitgang -de of -te is, dan eindigt het deelwoord respectievelijk op -d of -t.
(b.v. zeven, zeefde, gezeefd)

Sterke werkwoorden hebben in de o.v.t. een andere klinker als de stam. Deelwoorden eindigen op -en.
(b.v. lopen, liep, gelopen)

Gemengde vormen van zwakke/sterke werkwoorden:
lachen, lachte, gelachen
denken, dacht, gedacht

Zelfstandige werkwoorden hebben betekenis en kunnen geheel alleen (dus zelfstandig) het gezegde vormen.

Koppelwerkwoorden hebben geen zelfstandige betekenis.

Hij is in de war.
Het kopje is gebroken.
Dat besluit valt hem moeilijk.
Hij raakte in de war.
Waardoor kwam hij in de war.
Hij lijkt niet goed snik.
Hij zit om geld verlegen
Dat antwoord komt mij verkeerd voor.

Hulpwerkwoorden helpen een ander werkwoord. Er zijn verschillende soorten hulpwerkwoorden. Samen met een ander werkwoord geven zij aan:

1° De tijd waarin het gebeuren plaats vindt.

2° De modaliteit, d.w.z. of het gebeuren mogelijk, wenselijk of noodzakelijk is,

3° Het aspect, d.w.z. of het gebeuren in een voor-, begin-, midden- of eindstadium verkeert of zich herhaalt of voortduurt.

4° Lijdende vorm

5° Causaliteit (=oorzaak), d.w.z. dat het onderwerp het gebeuren veroorzaakt.

Hulpwerkwoorden van tijd en lijdend voorwerp leveren een voltooid deelwoord: ge-
Hulpwerkwoorden van modaliteit, aspect en causaliteit leveren een infinitief.

Hulpwerkwoorden van tijd (1^e)

Ik ben in Amsterdam.

(o.t.t., onvoltooid tegenwoordige tijd,
presens)

Ik was in Amsterdam.

(geen HWW)
(o.v.t., onvoltooid verleden tijd,
imperfectum)

Ik ben in Amsterdam geweest.

(geen HWW)
(v.t.t., voltooid tegenwoordige tijd,
perfectum)

Ik was al in Amsterdam geweest.

(v.v.t., voltooid verleden tijd,
plusquamperfectum)

De trein zal om tien uur vertrekken.

(o.t.t.t., onvoltooid tegenwoordige toekomstige tijd,
futurum)

De trein zou om tien uur vertrekken.

(o.v.t.t., onvoltooid verleden toekomstige tijd,
futurum praeteriti)

De trein zal om tien uur vertrokken zijn.

(v.t.t.t., voltooid tegenwoordige toekomstige tijd,
futurum exactum)

Ik zou om tien uur vertrokken zijn.

(v.v.t.t., voltooid verleden toekomstige tijd,
futurum exactum praeteriti)

Ander voorbeeld:

Ik was al vertrokken.

(v.v.t., voltooid verleden tijd)

Hulpwerkwoorden van modaliteit (2^e)

Hij moet komen.

Hij wil komen.

Hij kan komen.

Hij mag komen.

Hij hoopt te komen.

Hulpwerkwoorden van aspect (3^e)

Het gaat regenen.

Ik ga mijn sommen maken.

Ik begin die som te snappen.

Het blijft regenen.

Hij zit te schrijven.

Hij loopt te praten.

Hij ligt te dromen.

Hulpwerkwoorden van lijdende vorm (4^e)

Alleen maar worden of zijn.

Hulpwerkwoorden van causaliteit (5^e)

Hij laat het geld rinkelen.

Het werkwoord 'zijn'

1^e Zelfstandig werkwoord

Hij is in de tuin. (zijn in de betekenis van bevinden)

2^e Koppelwerkwoord

Hij is soldaat.

3^e Hulpwerkwoord van tijd (dan met voltooid deelwoord)

Hij is gekomen.

4^e Hulpwerkwoord van de lijdende vorm (dan met voltooid deelwoord)

Hij is geslagen.

Het werkwoord 'worden'

1^e Koppelwerkwoord

2^e Hulpwerkwoord van de lijdende vorm

Transitieve werkwoorden (= **overgankelijke werkwoorden**) zijn werkwoorden die een lijdend voorwerp bij zich kunnen hebben.

Intransitieve werkwoorden (= **onovergankelijke werkwoorden**) zijn werkwoorden die geen lijdend voorwerp bij zich kunnen hebben.

Hij slaat.

(b.v. + de hond) dus transitief.

Hij slaapt.

(lijdend voorwerp niet mogelijk) dus intransitief.

Wederkerende werkwoorden (= **reflexieve werkwoorden**) zijn zelfstandige werkwoorden die met 'zich' of een ander wederkerend voornaamwoord gecombineerd worden.

Niet-wederkerende werkwoorden (= niet-reflexieve werkwoorden) zijn werkwoorden waarvoor dat niet geldt.

Zich vergissen

Ik vergis me.

'vergis'

= wederkerend werkwoord

'me'

= wederkerend voornaamwoord

Hij haast zich

'haast'

= wederkerend werkwoord

'zich'

= wederkerend voornaamwoord

ik / me

jij / je

zij / zich

hij / zich

u / zich

wij / ons

jullie / je

u / zich

zij / zich

Zij slaan elkaar.

'slaan'

= zelfstandig werkwoord

'elkaar'

= wederkerig voornaamwoord

Gebiedende wijs (= imperativus)

Aansporing in een zin zonder onderwerp.

<i>Kom op tijd.</i>	enkelvoudvorm
<i>Kookt op gas.</i>	meervoudvorm

Gewoonlijk gebruiken we alleen de enkelvoudvorm van de gebiedende wijs ook al spreken we tot meer personen.

Neemt u maar een stoel.
Is geen gebiedende wijs want er staat een onderwerp in.

Aantonende wijs (= indicativus)

Als de persoonsvorm in verbinding met een onderwerp een feit meedeelt.

Aanvoegende wijs

Persoonsvormen van de aanvoegende wijs drukken in verbinding met het onderwerp een aanvoeging uit.

Aanvoeging = een aansporing, een wens of een verzuchting

<i>Leve de koningin.</i>	
'Leve'	= aanvoegende wijs (wens)
'de koningin'	= onderwerp

Uw rijk kome.
Uw wil geschiede.
Uw naam worde geheiligd.

- 9) Een **bijwoord** (= **adverbium**) is een woord dat een bijwoordelijke bepaling is.

Je moet netjes schrijven.
Hij is diep bedroefd.
Dat is heel goed.
Hij schrijft heel mooi.

Voornamelijke bijwoorden zijn combinaties van de bijwoorden er, hier, daar, waar, ergens, nergens en overal met een voorzetsel of een bijwoord.

<i>ervan</i>	= van het
<i>hiervan</i>	= van dit
<i>daarvan</i>	= van dat
<i>waarvan</i>	= van waar
<i>ergens van</i>	= van iets
<i>nergens van</i>	= van niets
<i>overal van</i>	= van alles

Een voornamelijk bijwoord kunnen we omschrijven met een voorzetsel plus een voornaamwoord.

<i>Wat heb je eraan?</i>	
'eraan' = aan dat	= voornamelijk bijwoord
aan	= voorzetsel
dat	= voornaamwoord

<i>Wat doe je ermee?</i>	
'ermee' = met dat	= voornamelijk bijwoord
met	= voorzetsel
dat	= voornaamwoord

Daardoor hebben we verloren.

'Daardoor' = door dat = voornamelijk bijwoord
door = voorzetsel
dat = voornaamwoord

- 10) **Voorzetsels** (voorzetsel = **prepositie**) zijn woorden die voor een woord (of woordgroep) staan en samen daarmee een zinsdeel vormen.

Hij zit in de bank.

'in de bank' = zinsdeel, bijwoordelijke bepaling
'in' = voorzetsel

De opa van Piet

'van Piet' = zinsdeel, bijvoeglijke bepaling
'van' = voorzetsel

Ik reken op je hulp.

'op je hulp' = voorzetsel voorwerp
'op' = voorzetsel

Gedurende de vakantie is de school gesloten.

'Gedurende' = voorzetsel

Tijdens de vakantie

Overeenkomstig de waarheid

Behoudens goedkeuring

Behalve mijn broertje

Uitgezonderd mijn zusje

Betreffende dat woord

ten gevolge van de regen

ten behoeve van de klas

- 11) **Voegwoorden** (voegwoord = **conjunctie**)

1e Zij voegen twee gelijkwaardige woorden (of woordgroepen) samen tot één woordgroep.

Jan en Piet

Jan of Piet

Grote en kleine kinderen

2e zij voegen twee zinnen samen

Ga je mee of blijf je thuis

Hij moest weg want het was al laat.

- 12) **Tussenwerpsels** (tussenwerpsel = **interjectie**) zijn uitroepwoordjes; Ze staan op zichzelf; Ze dienen om gevoelens aan te duiden, aandacht te trekken of geluiden na te bootsen.

Ja! Nou en of! Och! Boe! Hé! Hé? Zeg! Tingeling!

Deel 3: Aanvulling werkwoordstijden

(afkomstig: <http://oase.uci.kun.nl/~ans/e-ans/02/04/08/01/body.html>)

Inleiding

- 1 De 'werkwoordstijden' kunnen onder verschillende gezichtspunten gesystematiseerd worden.

[a] Allereerst speelt in beginsel de tegenstelling 'dichtbij' versus 'veraf' een rol. Met betrekking tot de werkwoordstijden gaat het om de tegenstelling 'tegenwoordig' ('dicht bij het spreekmoment') - 'verleden' ('niet dicht bij, verder verwijderd van het spreekmoment'). Deze tegenstelling is terug te vinden in twee tempora: presens en imperfectum. In [Schema 2.3](#) wordt deze eerste tegenstelling geïllustreerd met voorbeelden.

SCHEMA 2.3: De tegenstelling 'tegenwoordig - verleden' bij de werkwoordstijden.

TEGENWOORDIG	VERLEDEN
presens	imperfectum
ik werk	ik werkte
ik zal	ik zou
ik heb	ik had

[b] Vervolgens is er de tegenstelling 'afgesloten' versus 'niet afgesloten' ten aanzien van de werking of handeling die door het werkwoord wordt uitgedrukt. Deze tegenstelling is verwoord door de termen 'voltooid' en 'onvoltooid'. Voltooid wil zeggen dat de spreker een bepaald punt in gedachten heeft terwijl het gebeuren waarover hij spreekt in zijn geheel plaatsvond of -vindt vóór dat punt. Onvoltooid betekent dat het gebeuren plaatsvond of -vindt overlappend met dat punt. In [Schema 2.4](#) wordt deze tweede tegenstelling met de eerste gecombineerd.

SCHEMA 2.4: De tegenstellingen 'tegenwoordig - verleden' en 'voltooid - onvoltooid' bij de werkwoordstijden.

	TEGENWOORDIG	VERLEDEN
ONVOLTOOID	presens (o.t. t.)	imperfectum (o.v.t.)
	ik werk	ik werkte
VOLTOOID	perfectum (v.t.t.)	plusquamperfectum (v.v.t.)
	ik heb gewerkt	ik had gewerkt

[c] De derde tegenstelling is die tussen 'naar voren toe' en 'niet naar voren toe', dat wil zeggen dat de door het werkwoord uitgedrukte werking of handeling in de toekomst geprojecteerd is of dat zulks niet het geval is. Deze tegenstelling wordt door de term 'toekomend' uitgedrukt, waarbij

het tegengestelde begrip ('niet in de toekomst') evenwel niet door een aparte term wordt aangegeven. In [Schema 2.5](#) wordt deze derde tegenstelling met de beide vorige gecombineerd.

SCHEMA 2.5: De tegenstellingen 'tegenwoordig - verleden', 'voltooid - onvoltooid' en 'in de toekomst - niet in de toekomst' bij de werkwoordstijden.

	TEGENWOORDIG		VERLEDEN	
	-	TOEKOMEND	-	TOEKOMEND
ONVOLTOOID	presens (o.t. t.)	futurum (o.t.t.t.)	imperfectum (o.v.t.)	futurum praeteriti (o.v.t.t.)
	ik werk	ik zal werken	ik werkte	ik zou werken
VOLTOOID	perfectum (v.t.t.)	futurum exactum (v.t.t.t.)	plusquamperfectum (o.v.t.t.)	futurum exactum praeteriti (v.v.t.t.)
	ik heb gewerkt	ik zal gewerkt hebben	ik had gewerkt	ik zou gewerkt hebben

In [Schema 2.6](#) ten slotte worden de acht onderscheiden werkwoordstijden nog eens anschouwelijk weergegeven met vermelding van de hierboven besproken kenmerken '+/- verleden', '+/- voltooid' en '+/- toekomst'.

SCHEMA 2.6: De kenmerken van de werkwoordstijden.

	VOLTOOID	VERLEDEN	TOEKOMEND
presens (o.t.t.)	-	-	-
imperfectum (o.v.t.)	-	+	-
perfectum (v.t.t.)	+	-	-
plusquamperfectum (v.v.t.)	+	+	-
futurum (o.t.t.t.)	-	-	+
futurum exactum (v.t.t.t.)	+	-	+
futurum praeteriti (o.v.t.t.)	-	+	+
futurum exactum praeteriti (v.v.t.t.)	+	+	+

- De term 'werkwoordstijden' doet vermoeden dat deze vormcategorieën de 'tijd' van een werking uitdrukken. Dit is inderdaad dikwijls het geval, maar behalve deze tijdaanduidende (temporele) functie, kunnen de werkwoordstijden ook aspectuele of modale functies hebben. De temporele, aspectuele en modale functies zijn niet altijd helemaal van elkaar te scheiden; hun gewicht is wel per werkwoordstijd nogal verschillend.

Deel 4: Aanvulling naamvallen

Bronnen:

<http://www.literatuurgeschiedenis.nl/middelnederlands.asp?ID=3>

<http://www.koxkollum.nl/cursus/cursuslat43.htm>

http://www.stedgymdenbosch.nl/grieks_kcv_latijn/grammaticaboekje_roma.doc

Naamvallen zijn verschillende vormen van een woord waarmee de functie in de zin wordt aangegeven.

1 ^e	nominativus	subject	= onderwerp,
		predikaatsnomen	= naamwoordelijk deel van het gezegde
2 ^e	genitivus	possessivus	= bezit
		partitivus	= deel van groter geheel
		bijvoeglijke bepaling	
3 ^e	dativus	indirect object	= meewerkend voorwerp
		possessivus	= bezit
4 ^e	accusativus	direct object	= lijdend voorwerp,
			ook na voorzetsel voor de bijwoordelijke bepaling
		bepaling van richting	
		bepaling van tijdsduur	
5 ^e	ablativus	bijwoordelijke bepaling, vaak na voorzetsel	
		bepaling waarmee	
		bepaling met wie	
		bepaling de handelende persoon, instantie,	
		zaak bij passieve werkwoordsvormen	
		bepaling waarvandaan	
		bepaling van plaats	
		bepaling van tijd	
	vocativus	naamval die dienst doet als aanspreekvorm	

Bijlage A: Overzicht begrippen ontleden

Redekundig ontleden

- Persoonsvorm
 - Onderwerp
 - Gezegde
 - Naamwoordelijk
 - Werkwoordelijk
 - Werkwoordelijk deel
 - Naamwoordelijk deel
 - Lijdend voorwerp
 - Meewerkend voorwerp
 - Voorzetsel voorwerp
 - Bijvoeglijke bepaling
 - Bijwoordelijke bepaling
 - Bepaling van gesteldheid
 - Bijzin
- Subject
Predikaat
- Predikaatsnomen
Direct object
Indirect object
Prepositioneel object
- Predicatief attribuut

Taalkundig ontleden

• Zelfstandig naamwoord - Concreet ▪ Soortaam ▪ Eigennaam - Abstract - Collectief	Substantief
• Lidwoord	Artikel
• Telwoord - Hoofdtelwoord - Rangtelwoord	Numerale
• Bijvoeglijk naamwoord - Attributief - Predicatief	Adjectivum
• Voornaamwoord - Persoonlijk ▪ Bepaald ▪ Onbepaald - Aanwijzend - Vragend - Betrekkelijk - Bezittelijk - Wederkerend - Wederkerig	Pronomen Pronomen indefinitum Pronomen demonstrativum Pronomen interrogativum Pronomen possessivum
• Werkwoord - Zwak - Sterk - Zelfstandig - Koppelwerkwoord - Hulpwerkwoord ▪ Tijd ▪ Modaliteit ▪ Aspect ▪ Lijdende vorm ▪ Causaliteit - Overgankelijk - Onovergankelijk - Wederkerend	Verbum transistief intransistief reflexief
• Bijwoord - Gewoon - Voornamelijk	Adverbium
• Voorzetsel	Prepositie
• Voegwoord	Conjunctie
• Tussenwerpsel	Interjectie

Extra begrippen

• Naamval	
• Staande uitdrukking	
• Gebiedende wijs	Imperativus
• Aantonende wijs	Indicativus
• Aanvoegende wijs	